

БРИФИНГ

**“Бирок мен баары бир Россиянын ЖМКларына көбүрөөк ишенем”
Кыргызстандагы орус пропагандасынын нарративдери жана кабыл алынышы**

“Бирок мен баары бир Россиянын ЖМКларына көбүрөөк ишенем” Кыргызстандагы орус пропагандасынын

Автору¹

Рашид Габдулхаков, доцент, ЖМКларды жана журналистиканы изилдөө борбору, Гронинген университети, EUCAM кенже илимий кызматкери, Нидерланд.

Россияда ЖМКлардын үстүнөн көзөмөл катуу көзөмөлдөн абсолюттук мүнөзгө өткөн. Жаңы мыйзамдар менен иштеп жаткан мыйзамдарга киргизилген өзгөртүүлөрдөн улам, окуяны туура чагылдыруу мүмкүн болбой калды. Салттуу ЖМКлар (телевидение, радио жана газеталар) жана онлайн-ЖМКлар (веб-сайттар, мобилдик тиркемелер жана социалдык тармактардын платформалары) аркылуу берилген маалымат өлкө ичинде жана чет өлкөлөрдө пропаганданы жайылтуу максатында активдүү колдонулуп келет. Кыргызстан — россиялык пропагандага өзгөчө мамиле жасалган өлкө. Анткени, эки өлкөнүн ортосунда жакын саясий, экономикалык жана тарыхый байланыштар бар, орус тили кеңири колдонулат, ал эми орус ЖМКларына жергиликтүү жана эл аралык альтернативалардын атаандаштыгынын деңгээли анча жакшы эмес.

Бул аналитикалык билдирмеде орус пропагандасынын Кыргызстандагы аудиторияга тийгизген таасири бааланып чыкты. Буга Кыргызстанда жеткиликтүү болгон россиялык ЖМКлардын масштабдарын карап чыгуу, россиялык пропаганданын нарративин анализдөө жана жер-жерлерде анын кабыл алынышын баалоо жолу менен жетишилди.

Негизги учурлар:

- Кыргызстанда россиялык ЖМКлар кеңири жайылуу менен, үстөмдүк кылуучу абалды ээлейт. Бул жагдайды кыргыз бийлиги колдойт жана эл аралык донорлор тарабынан кабыл алынат.

- Кыргызстанда Россиянын жаңылыктар нарративи жолунан адашкан Украина, каардуу Батыш, ыйык Россия жана ага көз каранды Кыргызстан жөнүндө түшүнүктөрдү жаратат.

- Кыргызстанда орус ЖМКлары сапаты жогору, күндүм болгон, ишенимдүү деп мүнөздөлүп, «сапаты төмөн» жергиликтүү ЖМКлар менен «аморалдуу» Батыш ЖМКларынын ортосундагы туруктуу алтын аралык болуп эсептелет.

¹ Автор материалдарды топтоп, классификациялап жана анализдеп берген кыргызстандык изилдөө тобуна, ошондой эле фокус-топтордо талкууларды өткөргөн топко ыраазычылык билдирет. Бул аналитикалык билдирме менен кезектеги отчет аталган топтордун зор эмгегинин жана көмөктөшүүсүнүн негизинде даярдалды.

Изилдөө Кыргызстанда орус пропагандасынын масштабы өтө чоң экенин көрсөттү. Ал бүтүндөй салттуу ЖМКларды камтуу менен, социалдык тармактардагы платформаларда кеңири берилет. Салттуу Биринчи канал менен «Московский комсомолецтен» баштап, YouTube аркылуу агымдык көрсөтүүлөргө, «ВКонтакте» социалдык тармагы менен Telegram аркылуу билдирүү алмашууларга чейин вариацияланат. Орус ЖМКлары өзүнүн күнүмдүк билдирүүлөрүнүн саны жана агымы боюнча бүтүндөй кыргыз жана башка медиалардын көрсөткүчтөрүн басып өтүүдө.

Орус пропагандасынын Кыргызстандын аудиториясына багытталган нарративи негизги төрт маселенин айланасына топтолгон: Украина, Батыш, Россиянын өзү жана Кыргызстан. Украина жолунан адашып калган өлкө катары көрсөтүлөт. Ал бир жагынан жашоосун улантууга негизи жок жасалма мамлекет катары, экинчи жагынан, Батыш тарабынан колдоо көрсөтүлгөн, улутчулдар башкарып жана кыйратып жаткан Россиянын ажырагыс бир бөлүгү катары чагылдырылат. Россиянын пропагандасы душмандын ири образын — керт башынын пайдасын көздөө менен бүткүл дүйнө жүзү боюнча көйгөйлөрдү жаратуу максатында башка өлкөлөрдүн ишине кийлигишкен коллективдик жана каардуу Батыштын образын пайда кылууда. Батыштын аморалдуу саясатына ыйык Россия гана каршы чыгууда. Ушул себептүү Россия Батыштын агрессиясына каршы Украинада жооп кайтарууга аргасыз болгон. Кыргызстан экономика (эмгек мигранттарынан улам) жана коопсуздук жагынан Россиядан өтө эле көз каранды болгон орус дүйнөсүнүн уландысы катары чагылдырылат.

Жергиликтүү жалпыга маалымдоо каражаттарынын саны анча көп эмес, алардын ресурстары чектелүү, жана алар коррупцияга малынган саясатчылар тарабынан башкарылат деп эсептелинет. Батыш ЖМКлары дээрлик таасирге ээ эмес, жана кыргызстандыктардын көпчүлүк бөлүгү үчүн жат деп мүнөздөлөт. Россиянын нарративи «коррупцияга малынган» жергиликтүү ЖМКлар менен «аморалдуу» Батыш ЖМКларынын ортосундагы таанымал, ишенимдүү жана туруктуу булактар катары кабыл алынып келет.

Ушуга байланыштуу, изилдөөдөн орус ЖМКларына альтернативаны пайда кылуу жана бекемдөө, ошондой эле пропагандага каршы күрөшүү үчүн тийиштүү чаралардын комплекси менен инвестициялар талап кылынары тууралуу жыйынтык чыгарылды. Кыргызстандын бийлиги жергиликтүү ЖМКларга басым көрсөтүүнүн ордуна кыргыз журналисттерин колдоого жана көз карандысыз ЖМКлардын кесипкөйлүгүн жогорулатууга инвестиция жумшоого өтүшү керек. Эл аралык донорлор потенциалды өстүрүү багытында колдоону күчөтүүгө, ошол эле учурда орус ЖМКларынын таасирин милдеттүү көрүнүш катары кабыл албоого тийиш. Журналисттер биригип, инклюзивдүү жана профессионалдуу гильдияны түзүүлөрү зарыл. Университеттер менен жарандык коом изилдөөлөрдү көбүрөөк жүргүзүүгө, жарандарды окутууга жана маалыматка ээ болуу деңгээлин жогорулатууга милдеттүү.

Бул аналитикалык билдирме IWPR менен EUCAM толук отчетуна негизделген. Изилдөөнүн алкагында 2022-жылдын 24-февралынан 2022-жылдын 1-декабрына чейинки мезгил аралыгында Кыргызстандагы орус пропагандасына анализ жүргүзүлдү. Биринчи этапта Кыргызстандагы изилдөө тобу өлкөдөгү россиялык ЖМКлардын негизгилерин аныктап чыкты. Экинчи этапта изилдөөчүлөр алты россиялык телеканалдын, үч газетанын жана бир жаңылыктардын интернет-порталынын жаңылык материалдарын топтоп, классификациялап жана анализдеп чыгып, контенттин маалымат базасын түзүштү. Булардын баары “жиберилген билдирүү” деген аталыш менен берилди. Ошол эле учурда, россиялык пропаганданын керектелишин жана кабыл алынышын баалап чыгуу максатында Кыргызстан боюнча алты фокус-топтук жолугушуу өткөрүлдү (Бишкекте, Нарында жана Ошто экиден жолугушуу). Булар “алынган билдирүү” деген аталыш менен берилди.

Жиберилген билдирүү

Россиянын ЖМКлары Кыргызстандын аудиториясына ири көлөмдөгү жаңылык материалдарын камтыган көп сандагы каналдар аркылуу кирип жатат. Пропагандалык берүүлөр менен жаңылыктардын негизгилерин камтыган Биринчи канал менен РТР кыргыз аудиториясына акысыз жеткиликтүү, себеби алардын трансляциясы Кыргызстандын бийлиги тарабынан каржыланат. «Мир» телерадиокомпаниясынын өнүмдөрү Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигинин (КМШ) макулдашууларынын алкагында каржыланат. Үч газетанын – «Московский комсомолец», «Комсомольская правда» жана «Аргументы и фактынын» Кыргызстанда өкүлчүлүктөрү бар, бирок орус тилинде чыгарылып, толугу менен Россиянын маалыматтык күн тартибине багытталган. Газеталар онлайн жана басма түрүндө жеткиликтүү. Sputnik маалымат агенттигинин да Кыргызстанда жергиликтүү бөлүмү иштеп, онлайн форматта жеткиликтүү жана орус тилинде да, кыргыз тилинде да жарыяланат. Кыргызстанда ушул жана башка орус ЖМКлары стили, репертуары, тематикалык багыты жана пропагандалык ык-амалдары боюнча айырмаланып турушат.

Россиянын пропагандасын Украинага, Батыштын позициясына, Россиянын максатына жана Россия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилеге карата көз карашты калыптандыруучу төрт блокко бөлүп кароого болот.

Жолунан адашкан Украина

Украина өлкөнүн бир бөлүгүн нацисттер басып алган жасалма мамлекет катары сүрөттөлөт. Россиянын баяндоолоруна ылайык, Украина «жолунан адашкан», өзүнүн орус мурасын тоготпогон жана батышты көздөй умтулган мамлекетти элестетет. Россия украиндерге эмес, коркунуч туудурган топторго, мисалы, улутчулдарга жана нацисттерге каршы күрөшүүдө. Украинанын куралдуу күчтөрү тууралуу сөз болгондо, алар алсыз, ал эми Украина өкмөтү украин эли үчүн кооптуу деп көрсөтүлөт. Украинанын президенти Володимир Зеленський клоун, баңги жана долу фигура катары мүнөздөлөт.

Украинанын, анын элинин жана саясий жетекчилигинин образы орус ЖМКларынын дискурсында эволюцияга туш болду. Украиндерди нацизм менен айыптоо негизги өзгөргүс нарратив бойдон калса, кол салууну актоо убакыт өткөн сайын өзгөрүүдө. Алгач орустарды жана өзүн Россия менен ассоциациялагандарды киевдик режимдин агрессиясынан коргоо жөнүндө сөз болуп келген. Согуштун өрчүшү менен «Россияда башка арга жок эле» нарративи күч алып, Украина коркунуч катары көрсөтүлө баштаган. Акырында, кол салууну актоо аракеттери Украинаны Америка Кошмо Штаттары (АКШ), Бириккен Падышалык (Улуу Британия), НАТО жана Европа Биримдиги (ЕБ) катышкан Батыш деп түшүнүлгөн «колониялык басып алуучулардан» сактап калуу боюнча миссия катары туюндурулуп калган.

Каардуу Батыш

Батыш Украинанын башкы көйгөйү катары сыпатталат; бул моралдык жактан чирип бара жаткан жана дүйнө жүзүндөгү элдерге азап чектирген «каардуу», «коллективдик» держава. АКШ башында турган батыш державалары Украинаны Россиянын душманына айлантуу максатында аны манипуляциялап жаткандыгы менен айыпталууда. Европа дискурсивдүү түрдө коллективдик Батышка киргени менен, ал дагы АКШ манипуляцияларынын курмандыгы катары көрсөтүлөт. Коллективдик Батыш белгиленген темалардын баарында катышат жана НАТО, ал тургай БУУнун Адам укуктары боюнча комитети (БУУ АУК) сыяктуу Бириккен Улуттар Уюмунун институттарын да камтыйт. Коллективдик Батышты дүйнөнү башкарам деген максат менен башка мамлекеттерге өзүнүн баалуулуктарын таңуулап жатат деп күнөөлөп келишет. Согуш АКШ үчүн пайдалуу деп көрсөтүлгөн учурда, антироссиялык санкциялар Европанын өзүнө, айрыкча, «энергетикалык кризистин» фонунда зыян келтирүүдө деп айтылат.

Украинанын контекстинен тышкары, Батыш гомосексуализм менен баңгизаттарды активдүү пропагандалаган аморалдуу деп мүнөздөлөт. Феминисттик идеялар үй-бүлөлөрдү бузуу инструменти катары каралат, жалгыз бой кишилер улуттук өнүгүүнү зыянга учуратууда, ал эми жеңилерээк баңгизаттарды мыйзамдаштыруу — элди баш ийдирүүнүн жана тил алдыруунун жолу экендиги белгиленет.

Ыйык Россия

Россия Батышка каршы турган, муктаждарга кол сунган жана башкаларга (мисалы, Украинага) «туура жол көрсөткөн» моралдык баалуулуктардын коргоочусу катары көрсөтүлөт. Мурунку советтик республикалардагы Россиянын «жумшак күчү» менен таасиринин негизги инструменти болуп, элдердин башын бириктирүүчү сыпатында мүнөздөлгөн орус тили саналат. Орус тилинин ордуна жергиликтүү тилдерди колдонуу аракеттери байкалган сайын, орус ЖМКларында жооп иретиндеги эмоционалдык реакция жаралат.

Көп учурда Россияны позитивдүү жактан сыпаттоо Батыштын душман экендиги жөнүндө түшүнүктү пайда кылуу менен чогуу аткарылат. Россия башка өлкөлөрдүн эгемендүүлүгүнө сый мамиле жасаган учурда, Батышты башка өлкөлөрдүн ички иштерине кийлигишүүсү менен айыпташат. Батыш бузукулукту пропагандаласа, Россия буга каршы туруп, христиандардын ченемдери менен баалуулуктарын коргоп

келет. Мындан тышкары, “силер кылганды биз деле кыла алабыз “ аргументи да колдонулат. Мисалы, Россиянын Украинадагы толук масштабдуу согушу тууралуу эскертүүлөр же ядролук курал колдонуу жөнүндөгү коркутуп-үркүтүүлөр көп учурда НАТОнун Югославияны бомбалагандыгына же АКШнын Хиросима менен Нагасакиге ядролук курал колдонгондугуна шилтеме берүү менен коштолот.

Көз каранды Кыргызстан

Кыргызстан орус дүйнөсүнүн уландысы сыпатында көрсөтүлөт, жана ага карата «көз карандылык» деген түшүнүк кыргыз-орус мамилелерин сыпаттоодо дайыма баса белгиленип келет. Көпчүлүк орус ЖМКлары өлкөнүн аталышынын колониялык варианты катары системалуу түрдө «Киргизия» деп колдонушат жана бул жагдай Кыргызстандын жарандык коомунда нааразылыктарды жаратып келет. Россия ар дайым кол сунууга даяр, башкаруучу аксакал, ошондой эле колдоо көрсөткөн, ал эми зарыл учурда жазалай ала турган жогорку инстанция сыпатында көрсөтүлөт. Ал Кыргызстандын негизги соода жана экономикалык өнөктөшү, ошондой эле коопсуздугунун кепили катары чагылдырылат; Россия - Борбор Азия өлкөлөрү умтулуп турган борбор.

Кыргызстандагы орус ЖМКлары мобилизациядан качкан жарандары тууралуу сөз козгобойт. Кээде, эч кандай түшүндүрмөсү жок эле, жогорку квалификациялуу россиялык жарандар Кыргызстанга келүүдө деп айтылат; айрым билдирүүлөрдө болсо Россия чыккынчылардан тазаланууда деген пикир орун алат. Орус ЖМКлары өздөрүнүн Борбор Азиялыктар тууралуу репортаждарында эмгек мигранттарын кылмыштар менен байланыштыруу мүмкүнчүлүктөрүн көз жаздымда калтырышпайт. Бирок акыркы убактарда орус жарандарынын өлкөдөн кетүүсүнөн жана Россиянын аскердик экономикасынын абалынан улам жумушчу жана аскердик күчкө муктаждык жогорулагандыгына байланыштуу тон бир аз өзгөргөндөй.

Алынган билдирүү

Фокус-топтордогу талкуулар Кыргызстанда социалдык тармактардын негизги маалымат жана жаңылык булактары болуп эсептелерин көрсөттү. Телевидение экинчи орунда турат. Аз сандагы кишилер гана радио угушат же газета окушат жана аталган багыттар бара-бара кыскарууда. Эл жаңылыктар менен пассивдүү, телефон аркылуу таанышат. “Мен аларды (жаңылыктарды) атайылап издебейм. Эгер менин лентама чыгып калса, аларды окуп коём”. Элдер социалдык тармактардын негизинен орун алган алгоритмдерди ыңгайлуу деп эсептешет: “Мага TikTok кызыгуума жараша бардык актуалдуу жаңылыктарды тандап көрсөткөнү менен жагат”. Алгоритмдер керектөөчүлөрдүн ишенимдери издөө системалары сунуштаган варианттар менен ырасталган маалыматтык көбүктү пайда кылат. Көп учурда издөөнүн жыйынтыктары маалымат булагы катары кабыл алынат. Ошол эле учурда телевидение актуалдуу бойдон калып, ал тургай фактыларды текшерүүнүн инструменти катары да колдонулуп келет; кишилер Интернеттен көргөндөрүнүн анык же жалган экенин телевизордогу жаңылыктар менен салыштырып текшерешет.

Россиянын Украинадагы согушу кандай кабыл алынууда

Кыргызстандын калкынын согушка болгон мамилеси бир жаксыз. Көпчүлүк кишилер согуш тууралуу көп сандагы жаңылыктарды угуп-көрүүнү каалабайт. «Жаңжал» жана «согуш» терминдери «атайы аскердик операцияга» караганда көбүрөөк кездешет. Согушка болгон көз караштар башка жерлердегидей эле, туугандар менен достордун арасында да көп талкууланат. «Мен Россиянын жаңылыктарын көрбөйм жана укпайм. Украина менен Россиянын ортосунда чыр-чатак болуп жатканын баарыбыз эле билебиз. Жаңжал башталганда украиналыктарга боорум ачыган, анткени эки жактан тең бейкүнөө адамдарды өлтүрүп жатышты. Алар элдешсин деп тиледим. Жолдошум болсо, эмнегедир Россияны колдойт. Башында чын эле тынч жашап жаткан күнөөсүз эл кырылып жатат деп ойлогом... Бирок жолдошум азыркыга чейин Россия туура кылып жатат деп эсептейт. Бул боюнча далай жолу тартыштык. Мени эч нерсе түшүнбөйсүң, Путин туура кылып жатат деп урушат. Эми болсо кайсы тараптын жактоочусу болоорумду билбейм». Россиялык ЖМКларда согуш тууралуу билдирүүлөр көп учурда башка маселелер, мисалы, Батыштын негативдүү ролу, же болбосо, Кыргызстан боюнча, өлкөнүн Россиядан көз карандылыгы менен байланыштырылып берилет.

Батыш кандай кабыл алынат

Америкалык жана европалык ЖМКлар көбүнчө Кыргызстандын өнүгүүсү үчүн зыяндуу, же жат жана жол берилгис деп эсептелген батыштык баалуулуктарды жайылтуу каналдары катары кабыл алынат. Адамдар кээде BBC, Deutsche Welle же Euronews каналдарын орус тилинде көрүшөт. «Менин оюмча, Европа өлкөлөрү башка өлкөлөрдүн эсебинен өнүккөн. Ошондой эле, булар ислам динине каршы чыккан өлкөлөрдөй сезилет». Мындай көз караштар көп учурда Путин менен Россиянын негативдүү көрсөтүлүшүнөн тажагандай мамиле менен коштолот. Батыш ЖМКлары Кыргызстанда ишенимге байланыштуу көйгөйлөргө туш болууда.

Россияга карата мамиле кандай

«Биз Россияга теңелип жатабыз. Башка чарабыз жок, ал биздин стратегиялык өнөктөшүбүз, КККУ, ШКУ; биз аларга көз карандыбыз жана үмүт артабыз. Россия бар үчүн Кытай да, Америка да бизге тийишпей турат». Бул өзгөчө улуу муунда көп байкалган жалпы маанай. Эл советтик ЖМКлар менен чогуу өскөн жана россиялык контентти керектөөнү улантууда, анткени ал баары бир тааныш жана жүрөккө жакын. «Мен россиялык телевидениени эч качан өгөйлөбөсөм керек. Эч качан аны чоочун деп эсептеген эмесмин. Менин түпкү аң-сезимимде Россия менен Кыргызстан дагы эле чогуу. Бул калыптанып калган түшүнүк, ушул себептүү ага [россиялык ЖМКларга] чоочундай мамиле жасаган эмесмин жана өзүбүздүн жаңылыктар катарында эле көрүп келем. Бул аларга болгон ишеним».

«Же мен аларга [россиялык ЖМКларга] көнүп калгам, же жакшыраак түшүнөм. Мисалы, мен украиналык жаңылыктарды көрсөм деле, баары бир Россиянын жаңылыктарына көбүрөөк ишенем. Бирөө бирди сүйлөйт, фейктин деңгээли дешет, бирок баары бир орус ЖМКларына көбүрөөк ишенем».

Россиянын медиа өнүмдөрүн жогорку сапаты үчүн макташат. Орус ЖМКларын ишенимдүү жана ишенимге татыктуу ЖМКлар катары кабыл алуу аларды эл коррупцияга белчесинен баткан жана алсыз деп эсептеген жергиликтүү ЖМКлар менен, же болбосо аморалдуу жана жат деп кабыл алынган батыш ЖМКлары менен салыштырууда мындан да көбүрөөк бекемдеп келет.

Кыргыз ЖМКлары кандай кабыл алынат?

Көпчүлүктүн пикири боюнча, кыргыз ЖМКлары же сапатсыз өнүмдөрдү сунушташат, же Россиянын программаларын көчүрмөлөп беришет. «Эмнегедир кыргыз ЖМКлары менде алсыздык менен ассоциацияланат. Кандай маалымат болсо деле, маанисиз жана өтө чакан маалыматтай сезилет». Ошол эле учурда, кыргыз ЖМКлары жемкорлукка малынган жергиликтүү саясат менен дагы байланыштырылат. Эл жергиликтүү ЖМКларда белгилүү бир жергиликтүү топко кызмат кылган дезинформация көп болгондугунан улам, аларга ишенбейт. Кыргыз телевидениеси менен радиосуна анча чоң маани берилбей, көпчүлүк адамдар (жашыраактары) Интернеттен блогерлердин материалдарын көрүшөт. “Мен үчүн журналисттер экинчи орунга түштү, башкача айтканда алар блогерлерден артта калды. Азыр блогерлер коомго, ал тургай өлкөгө да зор таасирин тийгизе алышат. Бүгүнкү күндө блогер кандайдыр бир маалыматты жайгаштырары менен ага алгач коом, андан кийин гана бийлик реакция кылат. Журналисттер мындай маанилүү роль ойнобой калды, алар азыр артта”.

Иш-аракетке чакырык

Орус пропагандасына каршы аракеттенүү жана кыргыз ЖМКларын өнүктүрүү үчүн иш-чаралардын комплекси менен инвестициялар талап кылынат:

Бардык кызыкдар тараптарга сунуштар

1. Кызматташтыкты активдештирүү

Кыргыз бийлиги, эл аралык донорлор, ЖМКлар менен жарандык коом чукул арада биргелешип россиялык пропагандага каршы аракеттенүүгө жана кыргыз журналистикасын өнүктүрүүгө киришүүгө тийиш. Муну аткарганга караганда айткан оңой. Кыргызстандын бийлиги кыргыз ЖМКларын өнүктүрүүнүн ордуна, алардын укуктары менен иш-аракеттерин чектеп келет, ал эми жергиликтүү журналисттер

менен жарандык коомдун өкүлдөрү көп учурда өкмөт тарабынан жабылган жалаанын кесепетинде беделинен ажыроодо. Россиянын нарративдери үстөмдүк кылган өлкөлөрдө эл аралык донорлордун колдоосун күчөтүү зарыл. Анткени кызыкдар тараптардын баары ресурс, кызматташтык жана саясий эрк жагынан белгилүү бир даражада бири-биринен көз каранды. Аларды пикир алмашуу, кызматташуунун механизмдерин иштеп чыгуу жана Кыргызстандын пропагандадан көз карандылыгын азайтуу максатында түрдүү аянтчаларга чогултуу пайдалуу болмокчу.

2. Кыргыз контентин илгерилетүү

Кыргыз ЖМКлары окурмандар менен көрүүчүлөрдүн көңүлүн өздөрүнө бурушу үчүн жогорку сапаттагы көбүрөөк контент өндүрүп чыгарууга умтулушу керек. Бул үчүн журналисттердин билим деңгээлин жана кыргыз ЖМКларынын кесипкөйлүгүн жогорулатып, аларды жарнаманын эсебинен каржылоого ээ болгон экономикалык жактан жашоого жөндөмдүү бизнеске айландыруу зарыл. Конкреттүү иш-аракеттерге жергиликтүү контентти жаратууну колдоо жана түрдүү көз караштарды чагылдыруу үчүн кыргыз тилинде иш жүргүзгөн редакторлордун санын көбөйтүүнү; өлкөнүн конкреттүү аймактарына багытталган кыргыз тилиндеги контентти түзүү жана аны илгерилетүү үчүн ЖМКлардын «жергиликтүү кыргыз бөлүмдөрүн» түзүүнү; кыргыз тилдүү ЖМКларды интернетке жарнама чыгарууну каалаган компаниялар үчүн артыкчылыктуу мүнөзгө ээ кыла турган онлайн бизнес-моделдерди жайылтууну киргизсе болот.

3. Орус пропагандасына альтернатива иретинде украиналык жаңылыктарды сунуштоо

Батыш ЖМКларынын Россиянын Украинадагы согушун түшүндүрүп отурганынын ордуна, Кыргызстандагы аудитория үчүн Украинанын телевидениесин трансляциялоо жана украиналык ЖМКлардын орус тилинде жеткиликтүүлүгүн көбөйтүү орус пропагандасына каршы туруунун натыйжалуу жана кыска жолу боло алмакчы. Таандыктык менен жалпы тарыхтык сезимди жаратууда батыш ЖМКлары орус ЖМКларына тең келе албайт, ал эми украиналык ЖМКлар кыргызстанга потенциалдуу жакын болууга мүмкүнчүлүк бар. Украинада орус тилдүү аудиторияга альтернативдүү ой-пикирлерди жеткирүү максатында орус тилиндеги контент өндүрүүгө күч-аракеттер жумшалып жатат. Орус жана украин тилдеринде даярдалган айрым материалдарды андан да жеткиликтүү кылыш үчүн, аларды кыргыз тилине которуп, субтитрлер менен (жаңсоо тилин кошкондо) берсе жакшы болмокчу.

4. ЖМКлар аркылуу аялдардын укуктары менен мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү

Россиялык маалымдоо каражаттары гендердик зомбулукту нормалдаштыруу үчүн колдонулган «салттуу баалуулуктарды» пропагандалайт. Бул көрүнүш россиялык пропагандага каршы туруу жана теңдемдүү ата мекендик ЖМКларды өнүктүрүү үчүн негиздүү себеп болуп саналат. Билим берүү, долбоорлор жана элди кабардар кылуу аркылуу кыргыз ЖМКлары аялдар ойногон түрдүү ролдорду чагылдырып, бардык маанилүү маселелер боюнча аялдардын пикирлерине көбүрөөк көңүл бурууга тийиш. Мында кеп аялдарды батыштын үлгүсүндө чагылдыруу эмес, аялдардын пикирлерине маани берүү жөнүндө болуп жатат. Аялдар да, эркектер да аялдарга дискуссияларды жана жаңылыктарды жаратууга мүмкүндүк берүүгө жөндөмдүү болуусу абзел.

5. ЛГБТ укуктарына каршы багытталган россиялык пропаганда менен күрөшүү

Россиялык пропаганда Кыргызстанда ЛГБТ укуктарына залакасын тийгизүүдө. Россиянын ЖМКларынын негативдүү мамилеси менен шыкактоочу сөздөрү коомдогу «традиционалисттик» топтордун ичинде жана кыргыз бийлигинде колдоого алынып келет. Кыргызстандын ЛГБТ-коомун колдоо үчүн эң жакшы аракет – бул россиялык пропагандага каршы туруу. Батыштык донорлор тарабынан колдоого алынып, жарнамаланган ЛГБТларга багытталган долбоорлор негативдүү кесепеттерге алып келиши, ал тургай түрдүү топтор үчүн кошумча коркунучтарды туудурушу ыктымал. Жарандык коом тарабынан жергиликтүү шарттардын изилдениши менен башталган жана аяктаган акылга сыярлык иш-аракеттерди аткаруу зарыл. Эң туурасы – мындай долбоорлор ЛГБТ өкүлдөрүн өзүнчө топ катары эмес, коомдун бир бөлүгү катары катыштырууга тийиш.

6. Жергиликтүү ЖМКларды экономикалык жактан туруктуу абалга жеткирүү

Жергиликтүү ЖМКларды колдоо үчүн пайдаланууга боло турган көптөгөн кыска мөөнөттүү мүмкүнчүлүктөр бар. Алардын бири болуп, медиареформаны илгерилетүү жана ЖМКларды өнүктүрүүгө көмөктөшүү максатында ЖМК уюмдары менен жарандык коомду бириктириш үчүн каржылоону жана мүмкүндүктөрдү камсыздоо аракети эсептелет. Алар биргелешип жогорку сапаттагы кыргызча контентти жаратууга жана ЖМКлардын экономикалык жактан жашоого жөндөмдүүлүгүн жогорулата турган бизнес-моделдерди иштеп чыгууну өбөлгөлөш үчүн жергиликтүү контент-студияларга арналган долбоорлорду иштеп чыга алышат. Дагы бир алдыда турган демилге болуп, контент алмашуу эсептелет. Мында бир нече ЖМКдан турган эң мыкты контент жеткиликтүү онлайн-тармакка жайгаштырылат. Жалпысынан, жаш журналисттер квалификациялуу кыргыз жана батыш журналисттеринен тажрыйба ала турган окутуу иш-чараларын өткөрүп туруу зарыл. Европада батыш ЖМКларында стажировкадан өтүү мүмкүнчүлүктөрү кыйла жеткиликтүү болушу керек.

Кыргыз бийлигине сунуштар

7. Кыргыз журналисттеринин ишин чектөөнү токтотуу

2021-жылдагы «Фейктер» жөнүндө мыйзам Кыргызстандын ЖМК өндүрүүчүлөрүнө да, керектөөчүлөрүнө да зыян келтирүүдө. Мындан тышкары, Мыйзам өлкөнүн мамлекеттик курулушунун амбицияларына, өкмөттүн кыска мөөнөттүү келечегине жана туруктуулугуна дагы каршы келет. Кыргызстандын бийлиги көз карандысыз журналистикага каршы аракеттенүүнү токтотуп, мунун ордуна кыргызстандык ЖМКлар менен журналисттерге өз чөйрөсүндө кесипкөйлүгүн жогорулатууга жардам бериши керек. Эл жергиликтүү ЖМКларды дээрлик пайдаланбай калган, про-жана антиөкмөттүк басылмалардын, классикалык газеталар/телевидение менен активисттик интернет-блогерлердин ортосунда ажырым болгон азыркы абал элдин өз өлкөсү жана аны башкаргандар тууралуу пикирине терс таасирин тийгизүүдө.

8. Россиянын программаларына эфирдик убакыт берүүнү токтотуу

Бир нече россиялык ЖМК Кыргызстандын коомдук телеберүү системасына кирет. Эмне үчүн кыргыз жарандары коомдук каналдар аркылуу россиялык пропагандага кабылышы керек экендигин түшүнүү кыйын. Ошол эле учурда кыргыз ЖМКларына көбүрөөк эфирдик убакыт берилиши керек. Бул жерде кеп орус тилин сүрүп чыгаруу жөнүндө эмес, орус тили менен катар эле жаңылыктарды керектөө тили катары кыргыз тилин жайылтуу жөнүндө болууда. Россиялык ЖМКларга кеңири масштабдуу көрсөтүү мүмкүндүгүнүн берилиши кыргыздын бирдейлигин өркүндөтүүгө умтулган өкмөттүн дагы кызыкчылыктары менен карама-каршы.

Кыргыз ЖМКлары менен журналисттерине сунуштар

9. Журналисттердин инклюзивдүү жана профессионалдык ассоциациясын түзүү

Журналисттер инклюзивдүү, профессионалдык ассоциацияны же кыргыз журналисттеринин гильдиясын түзүү максатында биригүүгө тийиш. Иликтөөчү журналисттер, блогерлер, аналитиктер жана БӨУ өкүлдөрү көбүрөөк журналисттик долбоорлордун үстүнөн биргелешип иш алып барышы керек. Бүгүнкү күндө көп журналисттер менен блогерлер журналисттик жогорку билимге ээ эмес же журналисттик баалуулуктарды, инструменттерди жана көндүмдөрдү үйрөнүшпөйт. Журналисттер тажрыйба жана маалымат алмаша турган аянтчаны түзүү кыргыз ЖМКларынын башын бириктирүүгө көмөктөшө алмак. Өз ара аракеттешүү учурда иштеп жаткан профсоюздардын чегинен тышкары ишке ашырылууга тийиш. Ассоциация же гильдия ЖМКларды башкаруу, контент жаратуу жана аудиторияларды тартуу боюнча кыргыз редакторлору менен жолугушууларды да уюштура алмакчы.

Академиялык чөйрөлөр менен изилдөөчүлөр коомуна сунуштар

10. Ар тараптуу билим берүүнүн алкагында онлайн-сабаттуулукка көңүл буруу

Интернет менен смартфондордун жеткиликтүүлүгү жогорулап жаткандыгына байланыштуу, санариптешүүнүн жалпы эле элдин күнүмдүк турмушуна тийгизген таасирин жана дезинформация менен ага байланыштуу коркунучтарды аңдап-түшүнүүнүн жетишсиздиги келип чыгууда. Кыргыз мектептери менен университеттеринен мектеп окуучулары менен студенттерге санарип инструменттерди колдонууну үйрөтүүсү талап кылынат. Жаш балдар интернетти оңой колдонуп, өздөрүнө санариптешүү мүмкүнчүлүктөрүнө жол ачуу менен катар эле, пропаганда, дезинформация жана алгоритмдердин таасири жагынан социалдык жана санарип медиалар жараткан коркунучтарды да түшүнүүлөрү абзел. Медиа сабаттуулукту жогорулатууга багытталган учурдагы демилгелер менен долбоорлор күчөтүлгөн жана узак мөөнөттүү колдоого муктаж, болгондо да бул маселеге мектептик билим берүүнүн жардамы менен эрте жаштардан тарта көңүл бурулушу керек.

11. Журналисттик билим берүүнү модернизациялоо

Мурунку долбоорлорго таянып, Кыргызстандын университеттери журналисттерди тез өзгөрүп жаткан (онлайн) чөйрөдө иштөөгө даярдоо үчүн журналистика жана медиа тармагында билим берүүнү модернизациялоо процессин уланта берүүгө тийиш. Журналистика факультеттеринин окутуучуларынын өндүрүштүк практикадан өтүүсү талап кылынат. Мыктыланган окуу программалары жаштар үчүн кызыктуу болуу менен катар эле, материалдарды кыргыз тилинде даярдоо аркылуу россиялык же батыштын окутууларынан көз карандылыгы азайышы керек. Жаш журналисттер жергиликтүү кыргыз шарттарында да, эл аралык чөйрөдө да иштөөгө үйрөнүүсү зарыл. Визуалдык жана тексттик контентке басым жасоо менен онлайн-журналистикага көңүл топтолушу керек экендиги шексиз. Изилдөөчүлүк жана жазуучулук иштен тышкары, бизнес катары ЖМКларды өнүктүрүүгө да көңүл бурулуусу абзел. Студент-журналисттер үчүн кыска мөөнөттүү стажировкаларды сунуштоо менен Кыргызстандын аймактарында жергиликтүү ЖМКларга колдоо көрсөтүлүшү керек.

12. Практикалык жана берилиштерге негизделген изилдөөлөргө жана көз карандысыз анализге инвестиция жумшоо

Европадагы жана Борбор Азиянын өзүндөгү изилдөөчүлөрдүн коомдору Борбор Азиядагы медиа керектөө жана коомдук пикир, ошондой эле алар жергиликтүү жана чет өлкөлүк акторлор тарабынан кандайча калыптана тургандыгы жөнүндө көп биле беришпейт. Саясатты иштеп чыгуу процессине байланышкан изилдөөлөр кеңейтилип, россиялык пропагандага каршы аракеттенүүгө жана кыргыз ЖМКларын өнүктүрүүгө багытталууга тийиш. Биринчи учурда сунуштар россиялык пропаганданын таасирине кабылган окшош өлкөлөрдөгү (Молдова, Түштүк Кавказ өлкөлөрү жана Борбор Азиянын башка өлкөлөрү) абалды жана саясатты баалоону жана салыштырууну камтуусу зарыл. Экинчи учурда кыргыз медиаларын керектөөнү изилдеп чыгууну же Кыргызстанда жергиликтүү ЖМКларды өнүктүрүү боюнча иш-аракеттердин планын иштеп чыгуу тууралуу ойлонуп чыкса болот.

13. ЖМКлар менен Кыргызстанга карата тышкы таасирлердин байланышын кылдат анализдеп чыгуу

Бул изилдөө россиялык пропаганданын Россиянын кыргыз коомуна таасир этүүсүнүн негизги инструменти экендигин көрсөттү. Кыргызстандын медиаландшафтында орус ЖМКларынан тышкары, бирок кыйла азыраак масштабдарда кытай, түрк жана батыш ЖМКлары сыяктуу тышкы акторлор да аракеттенишет. Россия менен Кытайдын Борбор Азиядагы геосаясий таасири тууралуу көп нерсе маалым болсо, тышкы акторлор тарабынан коомго таасир этүү, ошондой эле экономикалык жана саясий таасир этүү максатында колдонулган (онлайн) ЖМКлардын ролу тууралуу маалымат кыйла эле аз. Мисал катары, Түркияны алууга болот. Түркия Кыргызстанга (ошондой эле Казакстанга, Түркмөнстанга жана Өзбекстанга) таасир этүү үчүн инструмент катары түрк тилдерин пайдалана алат. Дагы бир мисал болуп, Кытайдын өз кызыкчылыктарын жайылтуу максатында колдонгон социалдык тармактар аркылуу онлайн-медиага таасир этүү потенциалы эсептелет.

Донорлор менен саясий багытты белгилеген европалык саясатчыларга сунуштар

14. Кво-макамын кабыл албоо жана кыргыз ЖМКларына багытталган жардамды шашылыш жардам катары квалификациялоо

ЕБ, Улуу Британия жана АКШ, Кыргызстан менен кызматташууга кызыкдар ири донорлор катары, активдешүүгө жана орус пропагандасынын Кыргызстандын өкмөтүнө тийгизген негативдүү таасирине байланыштуу көйгөйдү чечүү үчүн өздөрүнүн таасир этүү рычагдарын колдонууга тийиш. Кыргызстан Россия менен Украинанын ортосунда бейтарап абалын сактоого умтулуп жаткан мезгилде, коомдук пикирдин басымдуу бөлүгү россиялык пропаганданын негизинде калыптанууда. Батыштык өнөктөштөр Россия пропагандасынын Кыргызстандагы ролун нормалдуу көрүнүш катары кабыл албоого жана конкреттүү реформалар менен ЖМКларды өнүктүрүү үчүн кызматташууну жана финансылык колдоону сунуштоо аркылуу кыргыз бийлигине муну ачык билдириши керек.

15. Кыргызстанга ЖМКлар жөнүндө сапаттуу мыйзамдарды иштеп чыгууга көмөктөшүү

2021-жылдагы «Фейктер» жөнүндө мыйзам кыргыз ЖМКларынын өнүгүүсүнө залакасын тийгизип, а бирок россиялык пропагандага эч кандай таасир этпөөдө. Донорлор Кыргызстанга ЖМКларга байланыштуу журналисттик ишмердүүлүктү чектебестен, тескерисинче, жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүп бере турган жаңы мыйзамдарды иштеп чыгуу үчүн жардам бериши (керек болсо, түрткү болууга) керек. Жаңы мыйзамдар эл аралык стандарттарга, айрыкча Кыргызстан мүчө болгон ЕККУ стандарттарына шайкеш келүүсү зарыл. Мындан тышкары, донорлор корутундулары жана кеңештери менен жардам бере турган Венеция комиссиясын (Кыргызстан Европа Кеңешинин мүчөсү болбой туруп мүчө болгон комиссия) ишке тарта алышат. Ошол эле учурда жарандык коомдун ЖМКлар жөнүндө жоболордун укуктук реформасына багытталган программаларына да колдоо көрсөтүүнү улантышы керек.

16. Борбор Азиялык телекөрсөтүүнү жана агымдык онлайн-көрсөтүүнүн компоненттерин өнүктүрүүгө көмөктөшүү

Борбор Азия өлкөлөрүндө аймактык кызматташтыктын жалпы форматтары аз болуп, алардын ар бири жеке улуттук бирдейлигин өз алдынча куруп жаткан учурда, бул өлкөлөрдүн элдерин байланыштырып турган жалпы тарых, тил жана маданият сыяктуу көптөгөн факторлор бар. Сырттан каржыланган, бирок жергиликтүү деңгээлде даярдалган көңүл ачуучу программалар, музыкалык шоулар, спорттук трансляциялар, балким сериалдар же триллерлер дагы беш өлкөнүн баарында тең аудиторияны потенциалдуу түрдө өзүнө тарта алмак. Ири агымдык сервистер жергиликтүү продюсердик компаниялар үчүн консультациялык же багыт көрсөтүүчү роль ойномок. Борбор Азиялык программалар жергиликтүү тилдердин кыйла кеңири колдонулушун биринчи орунга коюп (Кыргызстандагы өзбекче программаларга, Казакстандагы кыргызча программаларга субтитрлер берилиши керек), Россиянын ЖМКлары басымдуулук кылган медиаландшафттан акырындап четтөөгө жардам берет.

17. ЖМКларды колдоону сектор аралык маселе катары кароо

ЖМКларды өнүктүрүү жана россиялык пропагандага каршы аракеттенүү проблемалары өз алдынча тема катары да, сектор аралык маселе катары дагы каралууга тийиш. Жалпыга маалымдоо каражаттары донорлор тарабынан каржыланган билим берүүгө, социалдык-экономикалык, коопсуздук жана башкаруу маселелерине байланыштуу көптөгөн изилдөө, окутуу жана маалыматтык-агартуу долбоорлорунда белгилүү бир роль ойноого тийиш. Мисалы, гендердик теңдикке арналган долбоорлор ЖМКларды журналисттерди гендердик теңдикке байланыштуу маселелер боюнча окутуу аркылуу бенефициар сыпатында, же болбосо ЖМКлар менен кызматташуунун алкагында долбоордун натыйжаларын жайылтууда кызыкдар тарап сыпатында көрсөткөн компонентти камтый алат. Ал эми Россиянын пропагандасы жөнүндө сөз кыла турган болсок, билим берүү жана кесиптик даярдоо боюнча долбоорлор дезинформацияга карата туруктуулуктун өңүттөрүн кыйла кеңири камтышы мүмкүн.

18. Натыйжалуу мониторингдин жардамы менен ийгиликтерди жана ийгиликсиздиктерди баалоо

Өкмөттүк секторлор мониторингдик долбоорлорду байма-бай демилгелеп чыккан учурда, бейөкмөт уюмдар, ЖМКлар жана билим берүү сектору дагы жергиликтүү, улуттук жана аймактык деңгээлде пропаганданы сапаттуу мониторингдөөнү жана баалоону ишке ашырып, аны улантуу үчүн бардык мүмкүнчүлүктөргө ээ болуусу абзел. Аталган кызыкдар тараптардын биргелешкен күч-аракеттери – маселен, пропаганданы баалоо индекси аркылуу аткарган иш-аракеттери – жумушту кайталабастан, натыйжалуулукту жогорулатууга, анализди жакшыртууга жана таасир этүүнү күчөтүүгө жол ачмакчы.

Корутунду

Россия мурункудай эле Кыргызстандын коопсуздугуна, экономикалык, социалдык жана маданий чөйрөлөрүнө таасир этүүнү улантууда. Россиянын ЖМКлары өлкөнүн бул таасирин бириктирип карашууда. Кыргызстанда орус ЖМКларынын билдирүүлөрүнүн масштабдары өтө эле чоң жана бардык жергиликтүү кыргыз ЖМКлары менен башка ЖМКларды ашып өтүүдө.

Россия пропагандасынын нарративин төрт негизги билдирүүгө бөлүп кароого болот. Анда Украина нацисттер тарабынан башкарылган, «жолунан адашкан», бирок тарыхый жактан Россиянын бир бөлүгү болгон өлкө; Батыш — Россияга карата «агрессивдүү» мамиледеги жана «аморалдуу», Украинаны манипуляциялап жаткан «каардуу» конгломерат; Россия — Батышка каршылык көрсөтүп келе жаткан «ыйык»; Кыргызстан — Россиядан «көз каранды», бирок ошол эле учурда орус дүйнөсүнүн уландысы болгон өлкө катары чагылдырылат.

Орус ЖМКларына болгон мамиле тууралуу айтсак, алар кесипкөй деп эсептелип, элдин тарыхый мурасы менен байланышта болгондуктан, көпчүлүк тарабынан жылуу кабыл алынат. Ошол эле учурда россиялык пропагандага көп кишилер же көңүл кош мамиле жасаганы, же болбосо согуш жөнүндөгү жаңылыктардан тажап калганы байкалып жатса, айрымдары Россияны чын дилден колдоп келет. Муну менен катар эле, батыш ЖМКлары ашкере антироссиялык жана аморалдуу деп эсептелет. Кыргыз ЖМКларына олуттуу мамиле жасалбайт жана жергиликтүү саясаттын бир бөлүгү катары эсептелет. Бул багыттын өзгөрүшү Кыргызстандын өзүнө байланыштуу, бирок буга донорлор жардам бере алат жана жардам берүүгө тийиш.

EUCAM

EUCAM 2008 жылы FRIDE акылдык трести тарабынан Европа бирлигинин Борбор Азияга карата Стратегиясынын ишке ашырылышын мониторинг кылуу максаты менен ишин баштаган. Убакыттын өтүшү менен долбоор, Европа менен Борбор Азия мамилелерине тиешелүү кеңири темаларды козгогон маалыматтык узелге айланды. Мурдагыдай эле, CESS менен биргеликте долбоор Европа-Борбор Азия алакалары маселелерине көңүл бурууга аракет жасап келет.

Өзгөчө EUCAM долбоору алкагында төмөнкүлөр пландалат:

- Борбор Азиядагы Европанын саясатын сынчыл жана конструктивдүү мүнөздө талдоо.
- Талдоо изилдөөлөрдү тереңдетүү аркылуу Европанын Борбор Азиядагы ишмердүүлүгү боюнча маалымат таратуу.
- Борбор Азиянын жана Европанын чөлкөмдө бар болуусунун маанилүүлүгүн белгилөө. Ошондой эле Европанын ишмердүүлүгүн Борбор Азиядагы коом-жамааттардын ичинде талкууга салуу.
- Сөз болгон чөлкөмдөрдүн эксперттеринин жана уюмдарынын тармагын кеңейтүү жана аларга баарлашуу аянтчасын түзүп берүү.

CESS

Европа коопсуздугун изилдөө борбору (CESS) – Гронингендеги көз карандысыз изилдөө жана билим берүү институту (Голландия). CESS, өкмөттөргө жана жарандык коомго алар туш болгон маселелерди аниктоого жардам берүү жолу менен саясий өнүгүү, демократия, адам укуктарын жана өзгөчө коопсуздукту илгерилетүүнү көздөйт. CESS – эл аралык, көп дисциплиналык, инклюзивдүү. Анын иши – Европа жана анын сыртында туруктуулукту жана бакубаттуулукту табууга салым кошуу. CESS маалымдалган талкууларды козгойт, башкаруу маселелеринде өз ара макулдашууга жетүүгө салым кошот, демократиялык түзүмдөрдү жана процесстерди илгерилетет.

**INSTITUTE FOR
WAR & PEACE REPORTING**

IWPR

Тынчыкты жана согушту чагылдыруу институту (IWPR) 1990-дордун башында, чыр-чатак, кризиске өткөөл абалга учураган өлкөлөрдөгү жергиликтүү үндөрдү өзгөртүү алып келүүгө кубаттоону көздөп түзүлгөн. Өнөктөштөр менен биргеликте, IWPR тынчыкты куруп, башкарууну жакшыртып, адам укуктарын илегилетип келет. IWPR фактка таянган материалдарды чыгаруу жардамы менен дезинформацияга каршы аракет кылуу, жер-жерлерде туруктуу топторду куруу жана адам укуктары боюнча маселелерди чечүү боюнча иштерди кылат.